

Beplantingen in openbare ruimten met erfgoedwaarde

Beplantingen... dit levende erfgoed speelt een erg belangrijke rol in het landschap van het Brussels Gewest. Het neemt vele vormen aan: wouden, bossen en parken, natuurgebieden tuinvijken, terreinen binnen bouwblokken, private tuinen en tuintjes en voortuinen, solitaire bomen of laanbomen en andere beplantingen in de openbare ruimte. Al deze vormen van groen dragen bij tot de levenskwaliteit in de stad en hebben een regulerende rol in de stadsecologie.

Deze fiche is specifiek gewijd aan de beplantingen in openbare ruimten met erfgoedwaarde, zonder daarbij uit het oog te verliezen dat die beplantingen ook behoren tot een ruimer stedelijk landschap met zijn vele onderling verbonden onderdelen (→ [zie de andere fiches van de KCML](#)). Ze maken deel uit van het Brusselse ecosysteem, van de gewestelijke groene en blauwe netwerken en stedelijke verbindingssassen, van grote stedenbouwkundige tracés (zoals de structurerende radiale assen en dwarsverbindingen), van de ontworpen 'parksystemen', enzovoort.

In de Vijfhoek bedraagt de gemiddelde begroeiingsgraad 13%. Die graad ligt op 26% in de eerste kroon en 52% in de tweede kroon (bron: Leefmilieu Brussel, november 2023).

Beplantingen in de openbare ruimte staan voor specifieke uitdagingen. In tegenstelling tot vele parken, het Zoniënwoud en grotere groene ruimten, vormt dit groen maar zelden het voorwerp van erfgoedkundige vrijwaringsmaatregelen. Toch hebben ze ook een onmiskenbare ecologische, wetenschappelijke, landschappelijke en stedenbouwkundige

waarde. De groenstructuren in de openbare ruimte versterken de samenhang van het stedelijk landschap, verbinden de verschillende wijken met elkaar of dragen bij tot hun eigenheid. Hun bijzondere landschappelijke eigenschappen worden ingezet om de relatie met de bebouwing en wegeninfrastructuur tastbaar te maken. Ze vervullen een beeldbepalende rol in de compositie en inscenering van het stedelijk landschap en hun sturende kracht ondersteunt het functioneren van de openbare ruimte.

De KCML is ervan overtuigd dat het groene erfgoed in het algemeen en de beplanting van de openbare ruimte in het bijzonder wezenlijke hefbomen vormen om de uitdagingen van de klimaatverandering en de noodzakelijke duurzaamheidsdoelstellingen aan te pakken. Prioritair daarbij is het koesteren en herwaarderen van bestaande beplantingen, die vervolgens kunnen worden versterkt en ondersteund door het creëren van extra groene ruimtes. Dat kan onder andere door strategische ontharding waarbij de noden van de natuur in evenwicht worden gebracht met de evoluerende stedelijke context.

Een erfgoedkundige benadering van stedelijk groen

■ De structurerende rol van beplantingen in openbare ruimten met erfgoedwaarde

Planten spelen al lang een essentiële rol in de stad. Reeds in de 17e eeuw ontstond een model voor beplante wegen in een stedelijke omgeving: het ruiterspad of voetpad dat zich tegelijkertijd ontwikkelde met de opkomst van de promenade. Toen de oude stadsmuren aan het einde van de 18e eeuw verdwenen, werden ruime, beplante boulevards aangelegd die een groene gordel vormden rond het stadscentrum. Het was vooral in de 19e eeuw, toen de moderne stad zich uitbreidde en haar structuur kreeg, dat het stedelijk groen echt opgang maakte. Beplantingen maakten daarbij deel uit van een systemisch en hiërarchisch stedenbouwkundig model: wegen werden beplant in verhouding tot hun breedte, er kwamen achteruitbouwstroken, tuintjes en tuinen binnen bouwblokken, squares en openbare parken met elkaar verbonden door groene assen van verschillende grootte met bijpassende bomen.

Die diversiteit van groene ruimten, met eigen schaal en compositie, kaderde in een algemene visie op ruimtelijke ordening en was bedoeld om een antwoord te bieden op specifieke stedenbouwkundige vraagstukken (leesbaarheid, hiërarchie, functionaliteit,

esthetiek), maar ook om tegemoet te komen aan landschappelijke vereisten (keuze van soorten, grootte en verzorging van de beplanting, seizoensgebonden kleurenschema's enz.) en noden op het vlak van levenskwaliteit (hygiëne, wandelen, schonere lucht, enz.).

De eerste tuinvijken verschenen na de Eerste Wereldoorlog. Ze introduceerden een model dat de voordelen van de stad met die van het platteland combineerde, met een weelderig bloeiende beplanting en groene steegjes tussen de tuinen of achter de huizen om de gezelligheid en verbondenheid tussen de wijkbewoners te bevorderen. De verstedelijking van de tweede kroon versnelde tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog, met de aanleg van nieuwe structurerende lanen. Hoewel die nieuwe aders vooral werden ontwikkeld om het groeiende autoverkeer een plaats te geven, soms in combinatie met een tramlijn, werden ze ook stevast voorzien van bomenrijen.

De 'groene logica' werd ontwikkeld voor de lange termijn, binnen een duurzame aanpak *avant la lettre*. Ze brachten een gevarieerd natuurlijk erfgoed tot stand dat tot op vandaag het stadslandschap mee structureert en een belangrijke rol opneemt als ecologische regulator in de stedelijke context.

De 'corniche Royale' in Brussel getuigt van de zorg die in de 19e eeuw werd besteed aan de integratie van groen in de openbare ruimte: de diversiteit van de beplanting ondersteunt de stedelijke compositie van de wijk, die wordt gekenmerkt door een afwisseling van verharde en plantaardige sequenties, met bijzondere aandacht voor uitzichten en de overgang tussen ruimten. Dit historische landschap is nog altijd een waardevolle hulpbronnen deel van het ecologische netwerk van de stad van de 21e eeuw. De KCML is voorstander van het versterken van de oorspronkelijke vegetatie, volgens gelijkaardige principes.

Credits illustraties: © KCML

- **De bestaande vegetatie behouden en de openbare ruimte vergroenen**

Een aantal openbare ruimten met erfgoedkundige waarde kon hun oorspronkelijke beplantingen behouden of werd opnieuw beplant in overeenstemming met de historische toestand. In die gevallen is het behoud van die beplanting en de instandhouding van de waterdoorlatende zones in volle grond essentieel. Dat betekent niet dat de bestaande toestand koste wat kost moet worden bevroren: ook in gebieden met een zeer hoge erfgoedkundige waarde kan een versterking van de vegetatie en aanpassingen die een antwoord bieden op de stedelijke en klimatologische veranderingen worden overwogen. Dergelijke scenario's moeten per geval worden onderzocht om het juiste evenwicht te vinden tussen opwaardering van het erfgoed en bijkomende vergroening.

In andere gevallen zijn verkeersassen die vroeger groen waren geleidelijk (een deel van) hun structurerende beplanting verloren. Vandaag de dag bieden die ruimtes een aanzienlijk

potentieel om opnieuw vergroend te worden.

Bestaande historisch soorten kunnen dan worden aangevuld met hedendaagse beplantingen volgens een logica die overeenkomt met de plek, maar ook wordt aangepast aan de klimatologische en bodemomstandigheden en inspeelt op de uitdagingen op het vlak van biodiversiteit.

Tot slot zijn er heel wat openbare ruimten die oorspronkelijk volledig verhard waren en vandaag kunnen worden beplant. De KCML pleit voor een aanpak die de focus legt op de lange termijn, waarbij de keuze voor robuuste, duurzame beplanting van primordiaal belang is. Doel is de leesbaarheid van de stedelijke structuur en de kwaliteit van het stedelijk landschap te verbeteren en tegelijkertijd tegemoet te komen aan de ecologische doelstellingen. **De nieuwe aanplantingen vormen de basis voor het landschappelijk erfgoed van morgen.** Een evenwichtige en geïntegreerde wisselwerking tussen het erfgoed en de hedendaagse interventie vormt de basis voor het succes van zulke projecten.

Casestudy: heraanleg van de Rogier-as

In 2025 stelde de gemeente Schaarbeek een vooronderzoek op voor de globale heraanleg van de Rogier-as. De studie stelt een methodologie voor die gebaseerd is op een gedetailleerde analyse van deze historische en structurerende as. Zo werd de as opgedeeld in segmenten, ingedeeld naar de breedte van de beschikbare weg en de typo-morfologische kenmerken. Het heraanlegproject streeft een aantal ambities na, waaronder het versterken van de bestaande vegetatie en het beplanten van gebieden die momenteel verhard zijn, met het oog op de ecologische uitdagingen en de opwaardering van het stedelijk landschap.

In de smalste segmenten vindt de vergroening plaats, ondanks de ruimtelijke beperkingen, door te kiezen voor kleinschalige beplanting, waarbij de traditionele stedelijke vormen behouden blijven. In de middelbrede segmenten, waar ooit een bomenrij heeft bestaan, voorziet het project het herstel van die rij, in overeenstemming met de historische lay-out, om de samenhang van het landschap te versterken. In het breedste deel van de as zijn er op lange termijn plannen om de verdwenen, centrale promenade te herstellen.

→ [Lees ons advies online op de site van de KCML](#)

Credits illustratie: © Gemeente Schaarbeek

- **Een methode gebaseerd op wat al bestaat, voor het groene erfgoed van morgen**

Om het doel van meer groen in de openbare ruimten met erfgoedwaarde te bereiken is een specifieke methode nodig, gebaseerd op **documentatie en kennis van wat al bestaat**.

De beproefde formules die worden gebruikt bij de aanleg van openbare ruimten en historische parken, zoals bomenrijen, de beplanting van pleinen en squares, de keuze van plantenassortimenten en de aanleg van achteruitbouwstroken en tuinen, vormen een rijke bron van inspiratie voor het vinden van actuele antwoorden op de hedendaagse uitdagingen van duurzaamheid.

Zonder systematisch te willen teruggrijpen naar een historische toestand, is het belangrijk om in

gebieden met erfgoedkundige waarde de leesbaarheid van de stedelijke compositie en vormen, de relatie met de bebouwde omgeving en private groene ruimten, uitzichten en perspectieven, enz. te behouden en te versterken. Door middel van grondig multidisciplinair vooronderzoek, van maatwerkprojecten en passende interventies kan (her)vergroening de stedelijke vormen verbeteren en versterken en tegelijkertijd bijdragen aan -duurzame ontwikkeling. Net zoals bij het principe van '*Weiterbauen*' kan de publieke erfgoedruimte worden verrijkt met nieuwe kwaliteitsvolle projecten, die gebruikmaken van innovatieve oplossingen, aangepaste boomsoorten en specifieke beheersmethoden die inspelen op de veranderende functionele en klimatologische omstandigheden.

Casestudy: de restauratie van de kersenbomenrijen in de tuinwijken Le Logis en Floréal

De tuinwijken Le Logis en Floréal worden gekenmerkt door een uitgekende landschappelijke scenografie met bijbehorende beplanting ontworpen door landschapsarchitect Louis Van der Swaelmen (1883-1929). Hij hechtte daarbij veel belang aan de paden en het reliëf, maar ook aan de vegetatie die de volgens een ware 'plantengrammatica' werd aangelegd: bomenrijen, achteruitbouwstroken, grasvelden, in bolvorm gesnoeide klimop, tuintjes, levende hagen, steegjes en paden, leilinden en klimplanten, werden stuk voor stuk zorgvuldig uitgekozen, gestructureerd en hiërarchisch geordend. Hierdoor ontstond een opmerkelijk geheel dat wordt gekenmerkt door 'eenheid in verscheidenheid' en 'verscheidenheid in eenheid'.

De KCML kreeg verschillende adviesaanvragen over de vervanging van rijen sierkersen, die er erg slecht aan toe waren. In 2020 stemde ze ermee in om, als onderdeel van een project, die rijen te herstellen, de nieuwe aanplant iets terug te laten wijken ten overstaan van de historische rij om de oude stronken, waar het vliegend hert werd waargenomen, te kunnen behouden. De commissie formuleerde als voorwaarde dat de afstand tussen de bomen behouden blijft en dat een soort wordt weerhouden die voldoende lijkt op de oorspronkelijke, met een spectaculaire bloei in het voorjaar. Zo konden landschapshistorische en biodiversiteitsuitdagingen met elkaar worden verzoend.

→ [Lees ons advies online op de site van de KCML](#)

In een andere aanvraag voor de vervanging van 109 bomen, vroeg de Commissie het behoud van Japanse kerselaars in plaats van ze te vervangen door krentenboompjes. Dankzij het begeleidingsproces was het mogelijk om het behoud van het bestaande groene erfgoed (bomen in goede staat zijn behouden), het respect voor de historische landschappelijke kenmerken (behoud van de bestaande soorten) en het behoud van de stronken met elkaar te verzoenen.

→ Lees ons advies online op de website van de KCML

Credits illustratie: A. de Ville de Goyet © urban.brussels

Een methodologische aanpak voor het vergroenen van de openbare ruimte in een erfgoedkundige context

Het volgende analyserooster wil een **methodologische ondersteuning bieden voor vergroeningsprojecten in openbare ruimten met erfgoedwaarde**. De richtlijnen en aandachtspunten die de KCML hier voorstelt, zijn gebaseerd op dezelfde principes die ook ten grondslag liggen aan de adviezen van de Commissie.

I. Kennis en identificatie van wat al bestaat

- Kennis is een fundamentele voorwaarde, zowel voor het beoordelen van de erfgoedwaarde van een openbare ruimte (al dan niet beschermd), als voor het identificeren van de elementen of landschapssequenties die moeten worden bewaard, herzien of getransformeerd en om het potentieel voor herbeplanting te evalueren. Dit houdt zowel nauwkeurige inventarisatie ter plaatse in als onderzoek in archieven (AGR, gemeenten, enz.), aangevuld met de raadpleging van gespecialiseerde documentatiecentra (Urban, René Pechère-bibliotheek van CIVA, ...). Bestaande wetenschappelijke instrumenten, zoals de inventaris van de opmerkelijke bomen en het natuurlijke erfgoed van het Gewest, zijn eveneens onontbeerlijk voor het identificeren van beplantingen met erfgoedwaarde.
 - **Identificatie van de componenten van het stedelijk landschap:** schaal, compositie, beplanting, materialen, kleurenschema, compositorische verbanden tussen bebouwing en onbebouwde gebieden en wegen, uitzichten en perspectieven, continuïteit en onderlinge samenhang tussen wijken, behoud en opwaardering van kleinschalige erfgoedkundige elementen.
 - **Historische evolutie:** was de ruimte vroeger beplant of (gedeeltelijk) verhard? Wat was het oorspronkelijke ontwerp en wie ontwierp het (landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen, overheidsinstanties)? Wat waren de daaropvolgende ontwikkelingen?
 - **Beoordeling van de erfgoedkundige waarde** van de openbare ruimte en in het bijzonder van de bestaande beplanting: getuigt die van een historische compositie, oorspronkelijk of was deze het resultaat van latere ontwikkeling?
- Het potentieel van de ruimte voor nieuwe aanplant beoordelen:
 - Wat is de **typologie** van de openbare ruimte in kwestie (straat, laan, boulevard, plein, square, parkway) en is er hiervoor een specifieke soort beplanting nodig?
 - **Is er voldoende vrije ruimte** om de beplanting op lange termijn te laten ontwikkelen?
 - Welk **potentieel biedt de ondergrond**? Is er volle grond beschikbaar? Wat zijn de eventuele ondergrondse infrastructuren en hun impact? Is er voldoende ruimte voor de ontwikkeling van wortelstelsels?
 - Wat zijn de **fysieke en functionele beperkingen** van de openbare ruimte in kwestie?

II. Bepaling van de doelstellingen en de visie

- Een **globale visie** ontwikkelen die een evenwicht vindt tussen opwaardering/behoud van erfgoed, huidig gebruik, hedendaagse interventies en duurzame ambities, ook op grotere schaal.
- **De ambities van het vergroeningsproject** bepalen op het vlak van renovatie/herdefiniëring/herstel, verfraaiing van de ruimte, opwaardering van de erfgoedkundige waarde en verbetering van de landschappelijke kwaliteiten.
- Die ambities bekijken in relatie tot **de andere doelstellingen** van het project: meer biodiversiteit, ecosysteemdiensten (tegengaan van hitte-eilanden en overstromingen, etc.), mobiliteit, toegankelijkheid, enz.
- Een systematische focus op **duurzaamheid houden**: optimaal gebruik maken van bestaande hulpbronnen, die van nature duurzaam zijn (de logica van de Ladder van Lansink¹).

III. Projectuitvoering

- Een vergroeningsproject uitwerken dat geïntegreerd is in de openbare ruimte, voldoet aan de doelstellingen van vergroening en rekening houdt met de erfgoedkundige kenmerken van de locatie én met de uitdagingen op vlak van klimaatverandering:
 - Een **gedetailleerde en allesomvattende aanpak uitwerken** voor de aanleg (continuïteit, groene en blauwe netwerken), gebaseerd op de vooraf vergaarde kennis van het gebied en zijn erfgoedkundige compositie.
 - Rekening houden met **en verbeteren van de leesbaarheid van het stedelijk landschap**: stedelijke constructies, vormen en composities, uitzichten die moeten worden benadrukt of gecreëerd, relatie tussen vegetatie en bebouwing, behoud van bestaande bomen, behandeling van randen en begrenzingen van groene ruimten.
 - In voorkomend geval opnieuw aansluiten bij de **historische vegetatie** (zie typologische benadering), waar nodig aangepast aan hedendaagse noden en aan de klimaatverandering.
 - **Soorten en een plantenassortiment** selecteren die passen bij de erfgoedkundige kenmerken van de ruimte (gelaagdheid, schaal, kleurenschema, vormen, enz.).
 - Zorgen voor een **evenwicht** tussen esthetiek en functionaliteit van de ruimte.
 - De **landschappelijke sequenties** versterken, bijvoorbeeld door te spelen met verschillende vegetatielagen.
 - De **continuïteit van de groene en blauwe netwerken** verbeteren, vanuit landschappelijk, stedenbouwkundig en ecologisch perspectief.
- Anticiperen en oplossen van technische problemen, zoals:
 - **Soorten kiezen die geschikt zijn** voor wegbeplanting (grootte, weerstand tegen stedelijke stress, robuustheid, aangepast aan milieu- en klimaatbeperkingen, beschikbaarheid van voor bomen voorbehouden vrije ruimte, biodiversiteit).
 - Zorgen voor een **adequate voorbereiding van de bodem** en de **waterhuishouding**. Mogelijkheid tot integratie van waterbeheer- en opvangsystemen (wadi's, bekkens, waterlopen).
 - Al bij het ontwerp rekening houden met de **levenscyclus van de boom**: toekomstige groei, grootte van de boomkuilen, bescherming van het wortelstelsel, onderhoudssnoei, fasering van heraanplanting, enz.
 - **De voorkeur geven aan eenvoudige, duurzame oplossingen** boven complexe, ingewikkelde constructies die op de lange termijn moeilijker te onderhouden zijn (bv. onderhoud dat nodig is voor vaste planten, beschikbaarheid van gemeentepersoneel, enz.)
- **De toekomst van de aanleg op lange termijn verzekeren**: al bij het ontwerp en in overleg met de lokale overheden een **onderhouds- en beheerplan** opstellen voor de ruimte en de beplanting.

¹ De **Ladder van Lansink** prioriteert de verschillende afvalbehandelingen volgens de volgende logica: voorkomen, hergebruiken, recycleren, terugwinnen en verwijderen van afval.

Van boven naar beneden en van links naar rechts: de beschermde Huart Hamoiriaan en de Heilige-Familiekerk op de Rigasquare in Schaarbeek (Schmitt-GlobalView © urban.brussels), een steegje in de beschermde tuinwijk Logis-Floréal in Watermaal-Bosvoorde (© Google Maps), de Louizalaan aan het begin van de twintigste eeuw (Collectie Belfius Bank-Académie royale de Belgique © ARB - urban.brussels), detail van de sierlijke rand van de groene ruimte op de Merjaysquare in Elsene (© Google Maps), het Luxemburgplein (© Google Maps).

Nuttige bronnen en links

- i** Onderstaande bronnen zijn ook beschikbaar op aanvraag bij het Permanent Secretariaat van de KCML.

Bronnen KCML:

- Meer dan 11.000 adviezen die de KCML sinds 2004 heeft uitgebracht, zijn beschikbaar op onze website: <https://kcml.brussels/adviezen>
- Het thema 'groen in de openbare ruimte met erfgoedkundige waarde' valt onder as 4, 'Natuur en stad', van het Memorandum 2024-2029 van de KCML, dat **online beschikbaar** is.
- De thematische fiches van de KCML zijn beschikbaar op onze website: <https://kcml.brussels/publications>

Bibliografie:

ALONZO, E., *L'Architecture de la voie. Histoire et théories*, Marseille, Editions Parenthèses, 2018.

ANONYMUS, *Des cités-jardins pour le XXIe siècle. Valorisation, préservation, perspectives*, Marseille, Editions Parenthèses, 2022.

BACKOUCHE, I. (dir.), *La Beauté d'une ville. Controverses esthétiques et transition écologique à Paris*, Paris, Pavillon de l'Arsenal, 2021.

BONNARDT, A., *La protection du système racinaire des arbres lors des travaux de terrassement*, Coulommiers, 2017.

FENG, Y. et TAN P. Y., « Imperatives for Greening Cities: A Historical Perspective », dans TAN, P. Y. et JIM, C. Y. (éds.), *Greening Cities. Forms and Functions*, Singapour, Springer, 2017.

MASBOUNGI, A., *Penser la ville par le paysage, Paris, Éditions de La Villette, 2002.*

PICON, A. *Natures urbaines. Une histoire technique et sociale, 1600-2030*, Paris, Pavillon de l'Arsenal, 2024.

STEFULESCO, C., *L'urbanisme Végétal*, Paris, Institut pour le développement forestier, collection mission du paysage, 1993.

Sitografie:

<https://patrimoine.brussels/>

<https://sites.heritage.brussels/>

<https://www.arbrecaue77.fr/>

Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

Brussel Stedenbouw en Erfgoed
Arcadia (3e verdieping) – Kunstberg 10-13 – 1000 Brussel
www--w.kcml.brussels – kcml@urbrussels – 02/432.85.00